

Refleksjoner mot 2030

Av Vidar L. Haanes

Det er svært langt frem til 2030, men bestillingen er å beskrive mulige perspektiv og problemstillinger som kan være relevante frem mot tusenårsmarkeringen av slaget på Stiklestad. Feiringen av et myteomspunnet slag, der grunnlaget for Norge som nasjonalt og kultisk fellesskap legges, er i høyeste grad et prosjekt preget av ambivalens. Endringer skjer så raskt i vår tid, at det er tvilsomt om vi kan forutse hva som vil være en adekvat feiring av Stiklestad om 20 år. Jeg må innrømme at dette ikke har vært en lett oppgave, da jeg som historiker finner det enklere å beskrive det som skjedde enn å bidra med perspektiver på en fremtidig feiring.

Hva er da betydningen av slaget på Stiklestad? Hva er det man ønsker å feire? Et historisk minnesmerke over et lokalt slag med nasjonal betydning? Et kirkelig senter og pilegrimsmål? Et hellig sted med kultisk betydning? Et mytisk kraftsenter som stimulerer nasjonalistiske ideologier?

For tusen år siden var Norge inne i en dramatisk kulturell forvandlingsprosess. Med utgangspunkt i det norrøne, førkristne ble Norge gjennom det 10. og 11. århundre knyttet til Corpus Christianum (kristenheten) - det kristne Europa gjennom Den katolske kirke. Norge var, og er, et lite land i utkanten av Europa. Man kan knapt undervurdere betydningen av Olavs død og mirakellegendene knyttet til hans relikvier, som gjorde Nidaros til et av kristenhetens viktigste pilegrimsmål, og til erkebispedet i en egen, selvstendig kirkeprovins.

Også i dag er vårt land inne i en forvandlingsprosess, i overgangen fra det kristne, men moderne, til det sekulariserte, flerkulturelle og postmoderne. Samtidig spiller religionen en sterkere rolle i dag enn for noen tiår siden. Vi kan tale om en retradisjonalisering og resakralisering, og feiringen av slaget på Stiklestad står i fare for å plasseres inn i denne utvikling.

Slaget på Stiklestad i 1030 fant sted i en tid da nasjonsbyggingen i Europa var i sin begynnelse, samtidig som Den katolske kirke utviklet seg som en universell, overnasjonal organisasjon.

Stiklestad er brukt og misbrukt gjennom vårt folks historie til å understreke kristendommens seirende makt, knyttet til norsk nasjonalisme og historisk identitet.

Jeg antar at tiden frem mot 2030 også vil brukes til å utvikle og formidle en oppdatert forståelse av den historiske bakgrunn for slaget på Stiklestad. Det er uansett vesentlig å få frem at slaget ikke var et slag om kristendommen, men snarere et spørsmål om herredømme og nasjonal råderett. Dette siste, historisk mer korrekte perspektivet, kan lett benyttes til å styrke det snevert nasjonalistiske.

Feiringen i 1930 understreket dette siste perspektivet, videreført i riksmøtene fra 1934-44, og kulminasjonen i Quislings bruk av Stiklestad som nasjonal metafor. Det er vanskelig å vurdere 1930-jubileet uavhengig av Nasjonal Samlings bruk av stedet, av Wilhelm Rasmussens bauta, Per Sivles dikt om Tord Foleson og svermeriet for sagatiden og de norrøne symboler.

Det vil være avgjørende, frem mot 2030, at man klarer å hente frem det universelle og internasjonale i denne hendelse, i stedet for det isolasjonistiske og nasjonalistiske. Det er altså dette mer uhistoriske, religiøse perspektivet, som ironisk nok lettere lar seg bruke symbolsk i vår tid. Det vil være en viktig oppgave for Stiklestad-senteret å arbeide for religionsdialog og motarbeide en forståelse av religionen som legitimerende faktor for nasjonalisme og fremmedfrykt.

Ved i stedet å fremheve det universelle og selvoppofrende (ikke-triumfalistiske) vil man faktisk også ligge nærmest forståelsen av slaget på Stiklestad i et kristent perspektiv, og betydningen denne hendelsen fikk for forståelse av det kristne budskap. Olav Haraldsson falt i slaget, og var således rent menneskelig sett taperen. Men når Olavs død ble tolket i lys av kristendommens kjernebudskap, gav hans død mening. Om Kristus sies det at han "uttømte seg selv og gav avkall på sitt eget, som fornedret seg selv og ble lydig til døden, ja døden på korset. Derfor har også Gud opphøyd ham til det høyeste og gitt ham navnet over alle navn" (Filipperbrevet 2,7-9). Dette er den kristne grunnfortelling som Olav går inn i: Kongen som dør for sitt folk, og nettopp ved sin død fører folket frem til frelse. Olav eksemplifiserer evangeliet og Kristus-hendelsen ved sin egen død.

Dette motivet er synlig i kirkekunsten, som i det kjente alterskapet fra Andenes kirke (Tromsø museum), som viser Olav den hellige – først som plaget av soldater, som står med stokker klar til å slå (slik Kristus ble slått av soldatene før han ble korsfestet). Deretter ser vi Olav som korsfestet, med soldater stående rundt ham. Man visste utmerket godt at Olav ikke ble korsfestet, og fremstiller ham derfor opphengt på korset med synlige tau. Men slik ble det tydelig for folket at Olav var en Kristus-etterfølger, og at hans død (lik Kristi død) skulle skape fred og forsoning for folket (<http://www.unimus.no/foto/#/I=75746TMU>).

Et annet viktig, kristent (ideelt – om ikke alltid reelt) perspektiv er fremhevingen av menneskers likeverd – at alle er skapt i Guds bilde, og således har den samme, grunnleggende verdi.

Det norrøne høvdingsamfunnet var lagdelt i tre gudgitte grupper: trellene, bøndene og høvdingene. I fremstillingene av de ulike personene i den eldre Edda fremstilles trellene som stygge, bøndene som ordinære og høvdingene som vakre. Trellene var storfolkens eiendom, og kunne ikke gifte seg. På 900-tallet var omtrent en tredjedel av befolkningen treller. Det var trolig ca 200.000 innbyggere i Norge før år 1000, og 50-75.000 treller. Med kristenretten kom et nytt menneskesyn. Det er ordene som brukes i forbindelse med frigivelse fra trelldom som er gått inn i det norske språket om det å bli en kristen, og tro at man er satt fri fra syndens og dødens makt. Det gjelder både ordet *frelse* – og ordet *løyst*. "Alle mennesker, små og store, er tavler der Gud kan skrive", som det heter i *Passio Olavi*, Hellig Olavs lidelseshistorie. Historien til det enkelte menneske er interessant fordi den kan plasseres inn i det store bildet, den store fortelling. Hvert menneske kan virkeliggjøre Guds plan i sitt liv, kan etterfølge Kristus eller etterleve helgenene, la Guds nåde virke slik at det edle og store kan virkeliggjøres. Hvert menneske er som en tråd i den store vev, og en dag vil vi se det store bildet, planlagt og styrt av Gud selv, den store skaper og arkitekt. Dette gir det enkelte menneske en særskilt verdi og en spesiell rolle som ingen andre kan utfylle – som en del av den store veven. I lys av de siste måneders debatt om bruken av Stiklestad-senteret, er dette et perspektiv som er verd å ta med seg. For å kunne beholde sin betydning, må Stiklestads idé tilpasses og videreutvikles for vår egen flerkulturelle tid, med tanke på hvordan man best kan formidle gode verdier for vår tids fellesskap. Det må ikke bli et museum for norsk, kristen tradisjonalisme.

Her kan kanskje nevnes enda et tema fra norrøn tid, nemlig *vennskapet*, som var datidens viktigste sosiale bånd. Det handlet ikke om følelser, snillhet og respekt – men om gjensidig lojalitet, støtte og hjelp – nærmest et kontraktsforhold. Og kontrakten ble inngått og beseglet ved gaver. Vennskapets betydning, men også dets utvidelse til å omfatte alle mennesker, lar seg lese av innledningen til kristenretten: "Det er det første i lovene våre at vi skal bøye oss mot øst og be til den hellige Kristus om godt år og fred og om at vi må holde landet vårt bebygd og ha kongen vår lykkelig. Han være vår venn og vi hans og Gud venn til oss alle." Det sier noe om nasjonalkongedømme og Gud som den

øverste – et vennskaps- og lojalitetsbånd mellom folket og kongen, kongen og Gud og derved folket og Gud.

Olav Haraldsson hadde stor respekt for retten, og han forsøkte å behandle småfolk og storfolk likt. Når kongen straffet storfolks lovbrudd like strengt som småfolks kjeltringstreker, syntes de mektige i landet at han gikk for vidt. Snorre skriver mot slutten av sin Olavssaga: ”Han lot rike og fattige få samme straff, men det syntes folk var overmodig, og så vokste det opp fiendskap mot ham når folk mistet frendene sine etter kongens rettferdige dom i en sak hvor det var gyldig grunn til klage. Dette var grunnen til den reisning folk i landet gjorde mot Olav: De tålte ikke hans rettferdighet, og han ville heller miste kongedømmet enn dømmes urett.”

Så også i denne sammenheng kan det sies at slaget på Stiklestad dreide seg om kristne verdier, selv om et nasjonalkongedømme i seg selv ikke er en kristen verdi – så er likebehandlingen av mennesker og tanken om samme rettigheter for alle en kristen verdi..

Norge fikk nå gjennom den katolske kirke del i et felles verdigrunnlag, felles mål, en felles identitet og samfølelse. Det kristne enhetssamfunnet er borte. Det er i vår tid like viktig å arbeide for samfølelse og identitet og mål, men i forberedelse til feiringen i 2030 bør dette skje i respekt for ulike verdigrunnlag og meninger, i respekt for det enkelte mennesket og uten den nasjonalistiske, religiøse triumfalisme som preget bruken av Stiklestad fra 1930-1945.